

การกลัปนาพระตำหนักสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากมติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

ณัฐภัสร์ นิยะเวมานนท์

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Nathpaphass@gmail.com

Received 2022-05-05; Revised 2022-08-01; Accepted 2022-08-15

บทคัดย่อ

ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี เป็นมูลเหตุแห่งการกลัปนาเรือนของผู้ชายชั้นมั่งคั่งศาสนา เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์จึงถือเป็นการอุทิศส่วนกุศลแก่เจ้าของเรือน งานวิจัยนี้มุ่งการศึกษาการกลัปนาพระตำหนักจากพระบรมมหาราชวังไปยังพระอารามต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามพระบรมราชานุญาตของพระมหากษัตริย์แต่ละรัชสมัย ได้แก่ 1) หม่อมพระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิฐาน 2) ตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม และ 3) หม่อมพระตำหนักแดง ซึ่งพบทั้งหมด 3 หลัง กลัปนาไป 2 หลัง ได้แก่ พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม และพระที่นั่งมูลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ ส่วนอีก 1 หลังไม่ได้กลัปนาแต่เปลี่ยนที่ตั้ง คือพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ทั้งนี้ พระตำหนักเมื่อกลัปนาไปแล้วจะเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยและกลายเป็นสมบัติของวัดหรือสถานที่นั้น

ระเบียบวิธีวิจัยมีการทบทวนวรรณกรรมประเด็นที่เกี่ยวข้อง ออกภาคสนามกรณีศึกษาและทำโฟโตแกรมเมตริสภาพปัจจุบัน เพื่อนำมาประกอบกับข้อมูลที่ทบทวนเพื่อทำแบบสถาปัตยกรรมในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการกลัปนาเรือน คือ“การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบเฉพาะตัวของไทย” ที่คำนึงถึงคุณค่าทางจิตวิญญาณมากกว่าวัสดุ การย้ายที่ตั้งเพื่อการใช้งานใหม่ผ่านความคิดการอุทิศส่วนกุศล พิจารณาที่ตั้งใหม่จากการเป็นวัดที่เจ้าของเรือนอุปถัมภ์ การเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยจากขนาดและฐานานุศักดิ์ โดยเก็บสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับฐานานุศักดิ์และเอกลักษณ์ของอาคารไว้ ส่งผลให้ส่วนหลังคาและส่วนเรือนมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบน้อย แต่มักเพิ่มการใช้สอยในส่วนใต้ถุนเพื่อการใช้งาน ทำให้มีหน้าที่ใช้สอยใหม่สืบมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: การกลัปนาเรือน พระตำหนัก การปรับปรุงอาคาร การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

Kalpana Phra Tumnak (Royal Residence Endowment) in Early Rattanakosin period from an Architectural Conservation Perspective

Nathpaphas Niyavemanont

Department of Architecture, Faculty of Architecture Chulalongkorn University

Nathpaphass@gmail.com

Abstract

Kalpana Ruen (House Endowment) is a long-standing tradition that has been practiced by Thais of all social classes, due to the belief in the concept of rebirth derived from Buddhism, Brahmanism and animism. Consequently, Kalpana Ruen for public interest is considered a way to make merit for the deceased owner of the house. This research aims to shed light on a “Kalpana Phra Tumnak (royal residence endowment)”, which was practiced among royalty in the early Rattanakosin period and has resulted in all the royal residences being changed function and relocated from the Grand Palace to other places according to each king’s consent in three different instances: 1) “Tuek Royal Residence” was endowed to Wat Rachada Thisatan, 2) “Green Royal Residence” was endowed to Wat Ammarinchararam and 3) “The Complex of Red Royal Residences”, found three: one Red Royal Residence and Moon Monthian Palace both located at Wat Khemampirataram and the other Red Royal Residence, which relocated to National Museum. Furthermore, as soon as the endowment was performed, the ownership of the residence would fall on the recipient immediately.

The research methodology reviewed the relevant literature. Field trips and photogrammetry the case studies. To be attributed to the data reviewed for the architectural drawing in the comparative analysis.

The findings of this research suggest that Kalpana Ruen is “a type of architectural conservation exclusive to Thailand” which emphasize more on the spiritual value rather than merely maintaining the physical heritage. Relocating to a new use through charitable contribution ideas Consider the new location from being a temple patronized by the former owner. Adapting function from size and hierarchical ornamentations by keeping the symbols related to the hierarchy and identity of the building, resulting in the roof and the house having well-preserved. On the other hand often add usability in the basement for a new function. As a result, the former Ruen is still used.

Keywords: kalpana ruen (house endowment), phra tumnak (royal residence), building adaptation, architectural conservation

การกลัปนาเรือน

กลัปนา เป็นภาษาสันสกฤตแปลว่า “เจาะจงให้” เป็นบุญกิริยาที่ทำในศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี เพื่ออุทิศแก่ผู้วายชนม์กุศลในโลกหน้า ซึ่งจิตศรัทธานิยมกลัปนาของมีค่าแก่ศาสนา (ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, 2552) การกลัปนาเรือนเป็นที่นิยมในอดีตของไทยจากข้อสังเกตที่ว่าเรือนไทยเครื่องสับเป็นเรือนสำเร็จรูปที่สามารถถอดประกอบใหม่ สามารถต่อเติม และรื้อออกได้ จึงสะดวกต่อการย้ายไปตั้งใหม่ในที่ต่าง ๆ เรือนไทยเครื่องสับสร้างด้วยความเชื่อที่ผูกดวงกับเจ้าของเรือน ไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็กหรือถูกขยำยที่ต้องสมพงศ์กับเจ้าของเรือน (เสฐียรโกเศศ, 2514) เมื่อมีเหตุให้เรือนร้างลงหรือเจ้าของใหม่อยู่เรือนแล้วเกิดอาเพศ จึงเป็นเหตุให้เกิดการกลัปนาเรือนดังกล่าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่เจ้าของเรือนเดิม (สมคิด จิระทัตตะกุล, 2544)

จากมูลเหตุของการกลัปนาที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าการกลัปนาเรือนเป็นการเปลี่ยนสถานะจากเรือนพักอาศัยเป็นอาคารทางศาสนา มีการปรับเปลี่ยนการใช้สอยและปรับปรุงลักษณะทางกายภาพต่าง ๆ ของเรือน ทำให้สถาปัตยกรรมอยู่มาจนถึงปัจจุบัน การกลัปนาเรือนจึงนับเป็นการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในลักษณะหนึ่ง ที่อาจพิจารณาศึกษาวิเคราะห์ได้ผ่านกรอบแนวคิดและทฤษฎีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

การวิจัยนี้ได้เลือกหมู่พระตำหนักในพระบรมมหาราชวังเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากหมู่พระตำหนักได้กลัปนาไปในสถานที่และสถานะที่ต่างกัน ประกอบกับมีหลักฐานและการศึกษาอยู่แล้วจำนวนหนึ่ง จึงทำให้สามารถศึกษาประเด็นต่าง ๆ ในการกลัปนาเรือนผ่านกรอบแนวความคิดและการดำเนินงานในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ตาม

แนวทางของไทยที่มีรากฐานมาจากความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และแบบแผนปฏิบัติ มีวิธีวิจัยในการศึกษาแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) ทบทวนวรรณกรรม เรื่องสถาปัตยกรรมพระตำหนัก การกลัปนาเรือนและหลักการการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม จากหนังสือ วิทยานิพนธ์ จดหมายเหตุ ภาพถ่ายเก่า จิตรกรรม
- 2) รังวัด ถ่ายภาพ ทำโฟโตแกรมเมตรี (photogrammetry) และประมวลเป็นแบบสถาปัตยกรรมปัจจุบัน และแบบการอนุรักษ์แต่ละยุคสมัย
- 3) วิเคราะห์จากแบบสถาปัตยกรรมและข้อมูลจากกระบวนการต่าง ๆ เพื่อการศึกษาความเปลี่ยนแปลงจากการกลัปนาเรือนอย่างละเอียด
- 4) สรุปผลการศึกษา

การกลัปนาเรือนกับหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

การกลัปนาเรือนหมายถึงการย้ายที่ตั้งอาคาร (relocation) รวมถึงการเปลี่ยนการใช้สอยอาคาร (adaptive reuse) ผ่านความเชื่อที่ต้องพิจารณาคุณค่าและความแท้ที่มี การประเมินคุณค่าทางจิตวิญญาณ ซึ่งล้วนเป็นหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ทั้งนี้ การกลัปนาเรือนจึงสามารถเปรียบเทียบได้หลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม วิเคราะห์จาก 3 หลักการ ได้แก่

คุณค่า (Value) และความแท้ (Authenticity)

เป็นหลักการที่มองในประเด็นเพิ่มเติมนอกจากวัสดุหรืออายุเวลา เพื่อให้ครอบคลุมการประเมินมรดก

สถาปัตยกรรมมากขึ้น โดยมีการนิยามถึงคุณค่าและความแท้ในหลายเอกสาร ซึ่งเริ่มต้นมาจากแนวความคิดที่ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีความเชื่อที่แตกต่างกัน กรรมวิธี สิ่งที่ต้องได้และไม่ได้ ที่แสดงออกและถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้จะถูกนำมาตีความศึกษาตามแต่ละวัฒนธรรมของมรดกนั้น ๆ เพื่อการอนุรักษ์ที่เฉพาะตัวยิ่งขึ้นด้วย (UNESCO, 1994) และอื่น ๆ เช่น “โบราณสถานเปรียบเสมือนตัวแทนของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ และเป็นสิ่งแสดงออกถึงความต่อเนื่องระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต” (ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจฤติ, 2552) และ “ความเป็นของแท้ซึ่งแสดงออกอย่างเป็นตัวเอง แสดงความเฉพาะตัว เรื่องความสร้างสรรค์ วัสดุ ฝีมือช่าง สถาปัตยกรรมและประโยชน์ใช้สอย” (ICOMOS Thailand, 2011) แสดงให้เห็นองค์ประกอบอื่น ซึ่งต้องประเมินในมิติต่าง ๆ ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านประโยชน์ใช้สอย และด้านวัฒนธรรม

การปรับปรุงอาคาร (Building Adaptation)

เป็นหลักการการเปลี่ยนแปลงอาคารเดิมที่หมดหน้าที่ใช้สอย หรือไม่ตอบสนองการใช้งานในปัจจุบัน จึงปรับการใช้สอยเพื่อการใช้งานที่ร่วมสมัย และเพื่อยืดอายุอาคาร ในหนึ่งอาคารอาจเคยมีการเปลี่ยนแปลงใช้งานหลายประเภท การเปลี่ยนแปลงจึงสามารถเปลี่ยนได้ตลอดตามการใช้สอยใหม่ตามสมัยนิยมให้เหมาะสมกับลักษณะ และคุณค่าของอาคารเดิม การเปลี่ยนแปลงอาคารมีขั้นตอน 4 ขั้นตอน คือ 1) การทำความเข้าใจโครงการ ว่าเป็นอาคารอะไร เปลี่ยนเป็นอะไร 2) การออกแบบโครงการ ว่าจะอนุรักษ์อะไร แบบไหน เปลี่ยนแปลง อะไร และต่อเติมอะไร 3) การปรับปรุงอาคาร และ 4) การดูแลหลังการเปิดใช้งาน (Douglas, 2006)

ลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง (Shearing Layers of Change)

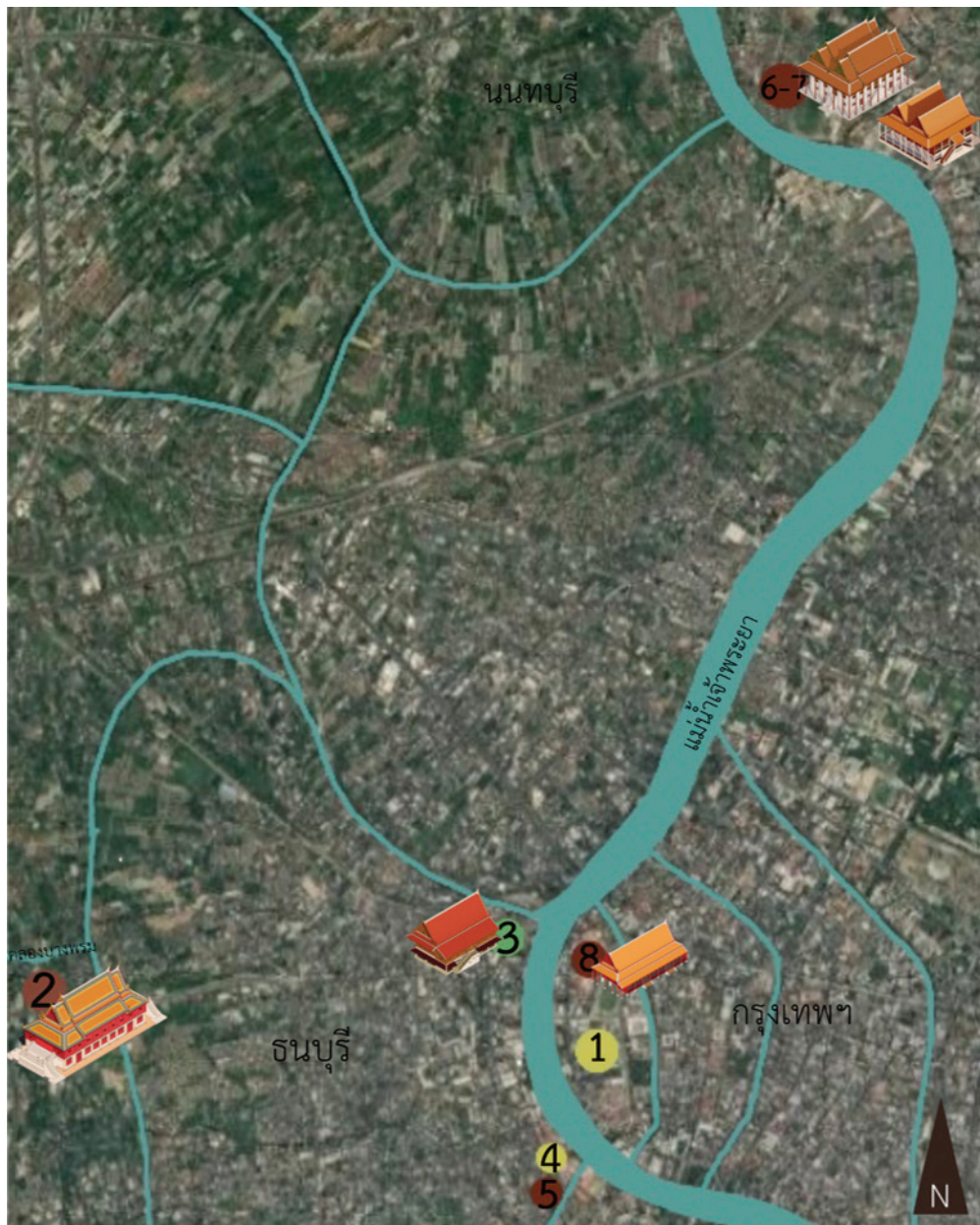
กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบกายภาพทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ตลอดอายุการใช้งานอาคาร โดยมีการแบ่งองค์ประกอบการเปลี่ยนแปลงจากน้อยไปสู่มากที่สุดผ่านอายุเวลาที่ต้อง

เปลี่ยนแปลง ดังนี้ 1) ที่ตั้ง (Site) คือสถานที่ที่อาคารตั้งอยู่ มีอายุตลอดไป เปลี่ยนแปลงได้น้อย 2) โครงสร้าง (Structure) องค์ประกอบที่รับแรงของอาคาร มีอายุวัสดุตั้งแต่ 30 – 300 ปี 3) เปลือกอาคาร (Skin) ได้แก่ ผนัง กระเบื้องหลังคา มีอายุวัสดุ 20 ปี 4) ที่ว่างและการใช้สอย (Space plan) คือพื้นที่ภายในและปริมาตรอาคาร รวมถึงการใช้งานอาคาร มีอายุการเปลี่ยน 3 – 30 ปี 5) งานระบบ (Services) หมายถึงกลุ่มงานเพื่ออำนวยความสะดวกของอาคาร เช่น ระบบไฟฟ้า ระบบสุขาภิบาล เป็นต้น มีอายุใช้งาน 7 – 15 ปี และเปลี่ยนมากที่สุดคือ 6) เครื่องเรือน (Stuff) ได้แก่ เป็นสิ่งของใช้งานที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ มีอายุ 1 วัน – 1 เดือน ก็เปลี่ยนที่ตั้งได้ตลอด (Brand, 1995)

ทฤษฎีดังกล่าวใช้ในการวิเคราะห์เรือนกัลปนาแต่ละหลัง โดยเสนอให้เพิ่ม สัญลักษณ์ (symbol) เข้าไปเป็นองค์ประกอบที่ 7 อันเป็นความเฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย

การกัลปนาพระตำหนักและตำหนักในพระบรมมหาราชวัง

การวิจัยนี้เลือกหมู่พระตำหนักในพระบรมมหาราชวังเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากมีการได้กัลปนาไปในสถานที่สถานะและเวลาที่ต่างกัน จากการทบทวนวรรณกรรมพบพระตำหนักทั้งหมด 3 หมู่ ย้ายไปตามที่ต่าง ๆ (ภาพที่ 1) ได้แก่ 1) หมู่พระตำหนักตึก พบ 1 หลัง กัลปนาเป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิฐาน 2) หมู่ตำหนักเขียว พบ 1 หลัง กัลปนาเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วัดอมรินทราราม และ 3) หมู่พระตำหนักแดง พบ 3 หลัง ได้แก่ พระตำหนักแดง กัลปนาเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี พระที่นั่งมูลมณเฑียร กัลปนาเป็นอาคารเรียนวัดเขมาภิรตาราม (โรงเรียนกลาโหมอุทิศ นนทบุรี) และพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2541) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. พระบรมมหาราชวัง	5. วัดโมลีโลกยาราม
2. วัดราชฎาธิฐาน	6. วัดเขมาภิรตาราม
3. วัดอมรินทราราม	7. โรงเรียนกลาโหมอุทิศ
4. พระราชวังเดิม	8. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ 1 การกลัปนาพระตำหนักทั้ง 3 หมู่ ออกไปตามพระบรมราชานุญาต ซึ่งพระตำหนักจะแยกออกจากหมู่เดิมกระจายตาม
ที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และนนทบุรี
ที่มา: แ่งน้อย คักคัตรี, 2541; ผู้เขียน, 2565

การกลาปนาศรีพระตำหนักตึก

พระตำหนักตึกเป็นหมู่พระตำหนักที่สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวังในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ตั้งอยู่ด้านหลังหมู่พระมหาปราสาทเชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา เป็นหมู่พระตำหนักประธานของพระราชฐานชั้นใน แรกสร้างเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ สมเด็จพระที่นั่งองค์น้อย ต่อมาเปลี่ยนผู้ประทับซึ่งล้วนเป็นประธานเขตพระราชฐานชั้นในทั้งสิ้น จิตรกรรมวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ปรากฏภาพหมู่พระตำหนักตึก (ภาพที่ 3) สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พิชญา สุ่มจินดา, 2555) หลังคาพระตำหนักประธานมีเครื่องลายอง มีอาคารจั่วเรียบขนาด 2 ฝั่งพระตำหนักประธาน เชื่อว่าเป็นตำหนักบิหาร และอาจมีเรือนข้าราชการบริวารถัดไปด้านหลัง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2553) จนเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงพื้นที่ดังกล่าวเป็นอาคารอย่างตะวันตก จึงโปรดเกล้าฯ ให้กลาปนาศรีพระตำหนักตึกเดิมมาที่วัดราชประดิษฐ (วัดเงิน) ซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ ผู้ประทับพระตำหนักตึก พระองค์แรกทรงอุปถัมภ์ ร่วมกับเจ้าข้าหลวงเงิน แซ่ตัน พระภักดี

เปลี่ยนการใช้สอยเป็นศาลาการเปรียญ เนื่องจากเป็นอาคารที่ต้องการพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ และผังเปิดโล่งเช่นเดียวกัน เมื่อกลาปนาศรีมา มีการบูรณะที่น่าสนใจ 2 ช่วง ได้แก่ พ.ศ. 2500 และ พ.ศ. 2550 (ภาพที่ 2)

ที่ตั้ง ความน่าสนใจคือเมื่อกลาปนาจากพระบรมมหาราชวังมา มีการย้ายที่ตั้งภายในวัดอีก รวมเป็น 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 (ภาพที่ 6) เมื่อแรกกลาปนาศรีมาตั้งทางทิศเหนือของพระอุโบสถ หันทางเข้าในด้านสกัดไปทางทิศเหนือ-ใต้ ติดคลองบางพรหมซึ่งเป็นทางสัญจรหลักของวัด และครั้งที่ 2 พ.ศ. 2500 (บางหลักฐานว่า พ.ศ. 2502) มีการสร้างโรงเรียนวัดราชประดิษฐฐานจึงย้ายพระตำหนักตึกมาที่ตั้งปัจจุบันคือทางทิศตะวันออกใน

แนวแกนของพระอุโบสถใหม่ หันทางเข้าไปทิศเหนือ-ใต้เช่นเดิมจนถึงปัจจุบัน **โครงสร้างหลังคาและเรือน**เป็นอาคารไม้เครื่องสับขนาด 9 ห้อง เป็นเรือนที่มีลักษณะพิเศษคือสามารถถอดประกอบขึ้นส่วนสถาปัตยกรรมและโครงสร้าง ทำให้ถอดมาประกอบในรูปแบบเดิมได้เปรียบเสมือนอาคารชิ้นส่วนสำเร็จรูป **โครงสร้างใต้ถุน**แรกกลาปนาใต้ถุนสูงประมาณ 80 เซนติเมตรจากค้ำบอกเล่าของคนในวัดรวมถึงศาลาการเปรียญที่สร้างในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับการกลาปนาศรีพระตำหนักตึกที่อยู่ในละแวกเดียวกัน (ภาพที่ 4) ใน พ.ศ. 2500 มีการยกใต้ถุนพระตำหนักขึ้น ตั้งบนเสาคอนกรีตสูงจากพื้นดิน 2.50 เมตร เพื่อป้องกันน้ำท่วม (ภาพที่ 5) และ พ.ศ. 2550 มีการบูรณะโดยกรมศิลปากร บูรณะโครงสร้างไม่ให้ติดเดิมและออกแบบใต้ถุนคอนกรีตใหม่ให้รับกับส่วนพระตำหนัก พร้อมปรับความสูงเพิ่มขึ้นจากพื้นดินเป็น 3.00 เมตร (ภาพที่ 6) **เปลือกอาคาร**เป็นฝาปะกนในส่วนผนังอาคาร มีการแก้หน้าต่างฝาฉ้อ 5 ห้องให้สูงขึ้นเป็นราวกันตก และส่วนหลังคาเปลี่ยนจากดินเผาสีส้มไหมเคลือบสีเป็นกระเบื้องเคลือบดินเผาเคลือบสีเขียวเหลือง แดง โดยในช่วง พ.ศ. 2500 พื้นผิวทั้งหมดถูกปล่อยไปตามสภาพ จากสภาวะทางเศรษฐกิจที่วัดต้องดูแลเอง มีการเขียนรายชื่อผู้บริจาคเงินบูรณะที่หน้าจั่วเปลี่ยนฝาด้านสกัดด้านละ 2 กระเบาะ และทั้งหมดได้บูรณะให้ติดเดิมเมื่อ พ.ศ. 2550 พร้อมแก้ฝาด้านอาสนะทั้ง 9 ห้อง ยกหน้าต่างสูงเป็นราวกันตก

ที่ว่างและการใช้สอย พระตำหนักมีผังโล่ง (ภาพที่ 7-8) เมื่อกลาปนาศรีมา มีการตั้งอาสนะที่ฝาด้านขนานด้านหนึ่ง ประตูหลักถูกเปลี่ยนเป็นประตูเพี้ยม เมื่อ พ.ศ. 2500 มีการต่อเติมใต้ถุนติดกันศาลาผ้าใบรอบเพิ่มเติมเพื่อการใช้งานอเนกประสงค์ บันไดทางขึ้น 2 ทางในด้านสกัด 2 ด้าน และเมื่อปี พ.ศ. 2550 ปรับใต้ถุนเพื่อการใช้งานบุญหรืองานอเนกประสงค์ ส่วนชั้นบนที่เป็นพระตำหนักใช้สำหรับงานบุญใหญ่เท่านั้น ซึ่งการบูรณะถึงปัจจุบันสามารถเก็บที่ว่างและปริมาตรอาคารได้ทั้งหมด (ภาพที่ 9) **งานระบบติดตั้งระบบไฟฟ้าและไฟฟ้าส่องสว่าง**ในส่วนพระตำหนักช่วง พ.ศ. 2500 จากนั้นเมื่อบูรณะ พ.ศ. 2550 ได้แก้ไขระบบไฟฟ้าและไฟฟ้าส่องสว่าง พร้อมติดตั้งไฟฟ้า

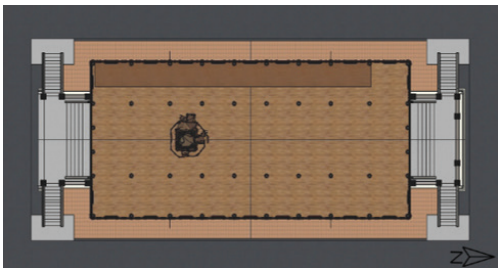
ภาพที่ 4 ศาลาการเปรียญวัดแก้ว-
ไพฑูรย์ก่อนบูรณะ ไม่ยกใต้ถุนสูง
ที่มา: Bangkoksync

ภาพที่ 5 การบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2500
มีการยกใต้ถุน
ที่มา: gis.fineart.go.th

ภาพที่ 6 พระตำหนักดึกหลังการบูรณะ
พ.ศ. 2550 มีการปรับปรุงใต้ถุน
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 7 ผังพระตำหนักดึกมีการตั้งอาสนะ
ที่ฝ้าด้านหนึ่ง และธรรมาสน์ตรงกลางพระตำหนัก
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 8 ที่ว่างภายในช่วง
พ.ศ. 2541
ที่มา: แนน้อย คักคี่ศรี, 2541

ภาพที่ 9 งานบุญใหญ่
บนพระตำหนัก พ.ศ. 2564
ที่มา: ผู้เขียน, 2564

การกลัปนาตำหนักเขียว

หมู่ตำหนักเขียวสร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ตั้งอยู่ด้านหลังหมู่พระมหามณเฑียรเชื่อมต่อกับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แรกสร้างเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระเทพสุตาดี สมเด็จพระพี่นางองค์ใหญ่ และเปลี่ยนผู้ประทับมาตลอด สันนิษฐานว่ามีตำหนักประธานขนาด 7 ห้อง และตำหนักบริวารขนาด 5 ห้อง 2 หลัง ทุกหลังหันทางเข้าสู่ลาน และอาจมีเรือนข้าราชการบริวารประกอบ ซึ่งเป็นผังที่เชื่อว่าส่งต่อมาเป็นแบบแผนเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงปรับปรุงเป็นหมู่ตำหนักเครื่องก่อตามแบบพระราชานิยม (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2553) จึงได้กลัปนาตำหนักเขียวส่วนหนึ่งไปยังวัดอมรินทราราม (วัดบางหัวน้อย) ซึ่งเป็นวัดที่

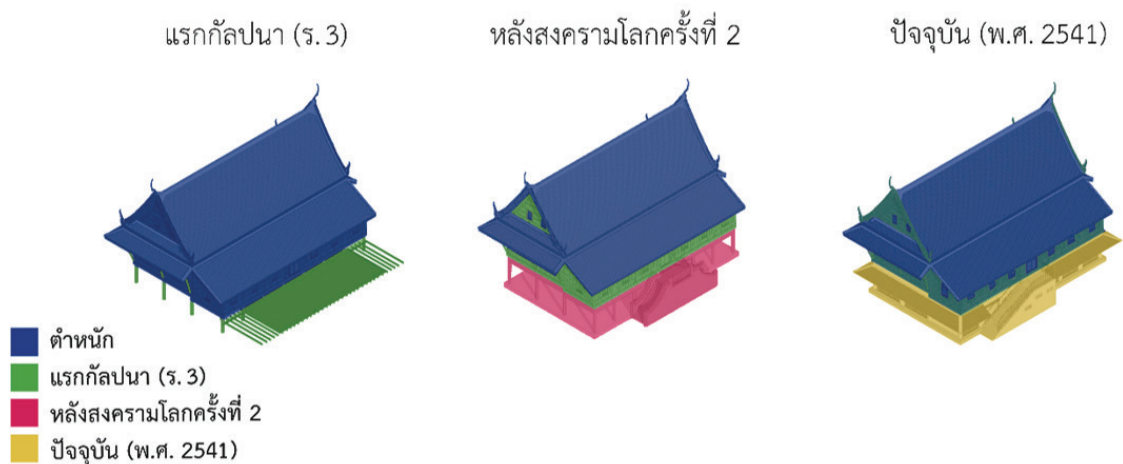
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพสุตาดี ผู้ประทับพระตำหนักดึกพระองค์แรกทรงอุปถัมภ์ กับพระอินทรักษา (เสม) พระภักดา (ภาพที่ 10) โดยใช้เป็นกุฏิพระสมณศักดิ์สูง คือกุฏิเจ้าอาวาส ที่มีขนาดใหญ่เพื่อเป็นส่วนจำวัดของเจ้าอาวาสและหอดฉันหรือหอสดมนต์ในตัว เช่นเดียวกับพระตำหนักที่มีขนาดใหญ่มีส่วนบรรทมและส่วนเข้าเฝ้า เมื่อกลัปนามามีการบูรณะที่น่าสนใจ 2 ช่วง ได้แก่ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และ หลัง พ.ศ. 2550 (ภาพที่ 10)

ที่ตั้ง เมื่อกลัปนาย้ายมาตั้งในสังฆาวาสร่วมกับกุฏิหลังอื่นกึ่งกลางระหว่างกุฏิอื่น หันทางเข้าด้านขนานไปทิศตะวันออก ซึ่งจากภาพถ่ายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แสดงเรือนขนาดใหญ่อีกหลังตั้งตรงข้ามตำหนักเขียว มีรูปแบบใกล้เคียงกันแต่ขนาดย่อมกว่า สันนิษฐานว่าอาจเป็น

ตำหนักในหมู่ตำหนักเขี้ยวอีกหลัง ซึ่งปัจจุบันไม่ปรากฏอยู่ในวัดแล้ว (ภาพที่ 13) หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ย้ายตำหนักเขี้ยวออกจากกุฏิอื่นมาดั่งแบบเอกเทศ มีรั้วล้อมและหันทางเข้าไปทิศเหนือจนถึงปัจจุบัน **โครงสร้างหลังคาและเรือน** เป็นโครงสร้างไม้เครื่องสับขนาด 7 ห้อง ค้ำยันอาจจะยังใช้เสาแกนเสาต่ออย่างเรือนหลวงหรือเปลี่ยนเป็นค้ำยันรับกันเสาในเวลาต่อมา และเนื่องจากเป็นโครงสร้างสำเร็จรูป จึงเชื่อว่าคงรูปแบบเดิมอยู่มาก **โครงสร้างใต้ถุน** โดยหลัง พ.ศ. 2527 มีการยกตำหนักสูงจากพื้นดิน 2.50 เมตร เป็นใต้ถุนโล่งเสาคอนกรีต ต่อมากันฝาห้องใต้ถุนให้ใช้งานในช่วง พ.ศ. 2550 **เปลือกอาคาร** ผนังเป็นฝาปะกน หลังคามุงกระเบื้องดินเผาทางเหยี่ยวสีส้มไม่เคลือบสี **งานระบบ** มีการติดระบบไฟฟ้าหลังการบูรณะ พ.ศ. 2527 และช่วง พ.ศ. 2550 มีการกันห้องใต้ถุนเพื่อการใช้งานสำนักงานจึงมีการติดระบบปรับอากาศ

ที่ว่างและการใช้สอยเรือน เป็นอาคารขนาดใหญ่ ผังแบบเรือนพักอาศัย (ภาพที่ 14) กล่าวคือมีเรือนและระเบียงพาไล ภายในเรือนมีการลดระดับ เป็นห้องชั้นและส่วนจำวัด ซึ่งเดิมจากส่วนเข้าเฝ้าและส่วนบรรทม ซึ่งอาจ

แบ่งด้วยฝาหรือฉากลับแล โดยปัจจุบันไม่ได้ใช้เป็นกุฏิเจ้าอาวาสแล้ว แต่ยังรักษาผังไว้ **ที่ว่างและการใช้สอยใต้ถุน** เมื่อ พ.ศ. 2527 มีการทำใต้ถุนคอนกรีตโล่งมีบันได 2 ทาง เป็นทางขึ้นตำหนัก และมีการต่อเติมเรื่อยมาจนเป็นพื้นที่สำนักงานในปัจจุบัน แกะไขบันไดขึ้นตำหนักเป็นบันไดทางเดียว **เครื่องเรือน** ไม่พบเครื่องเรือนเดิมที่ติดมากับตำหนัก **สัญลักษณ์** หลังคาประดับเครื่องถ้วยรองวาระกาแสดงฐานานุศักดิ์ของตำหนัก และของแสดงเอกลักษณ์ของตำหนัก ได้แก่ จั่วลูกฟักหน้าพรหมดิหน้าต่างในหย่องลูกกรงจั่วละ 2 บาน แบบเดียวกับพระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร และหย่องหน้าต่างลูกกรง แสดงความเป็นงานพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ สีเขียวภายในของตำหนักรักษาได้ถึงปัจจุบัน (ภาพที่ 12) ส่วนสีเขียวภายนอกรักษาได้ระยะเวลาหนึ่งหลังกาลปนา โดยตามเอกสารการบูรณะ ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ที่แสดงความเข้าใจผิดเรียกตำหนักเขี้ยวว่า “พระตำหนักแดง” ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวมีการเปลี่ยนสีภายนอกตำหนักเป็นสีแดงแล้วจึงเกิดความสับสน แต่สีแดงก็ถือว่าเป็นสีที่มีความสำคัญทดแทนสีเขียวได้

ภาพที่ 10 ภาพแสดงความเปลี่ยนแปลงของตำหนักเขี้ยวในแต่ละช่วงเวลาเมื่อกลั่นนามาวัดอมรินทราราม แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงน้อยในส่วนหลังคา เปลี่ยนแปลงสีในส่วนเรือน และเปลี่ยนแปลงส่วนพื้น ใต้ถุนมาก

ที่มา: ผู้เขียน, 2565

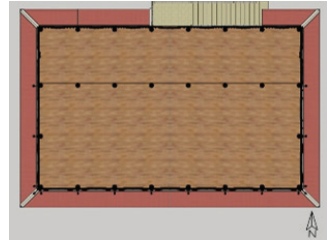
ภาพที่ 11 ตำหนักเขียว
ในปัจจุบัน
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 12 สีเขียวดั้งเดิม
ภายในตำหนักเขียว
ที่มา: แฉ่งน้อย คักดีศรี,
2541

ภาพที่ 13 ตำหนักเขียว
เมื่อกลับมา (ซ้าย) ตั้งคู่
ตำหนักอีกหลังในหมู่
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 14 ผังตำหนักเขียวจาก
สภาพปัจจุบัน
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

การกัลปนาพระตำหนักแดง

หมู่พระตำหนักแดงสร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตั้งอยู่ด้านหลังหมู่พระมหารัชมณเฑียร ติดกับพระราชอุทยานสวณขวา ในหมู่มีพระตำหนักสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เป็นพระตำหนักแฝดประธาน และพระตำหนักพระราชโอรส เป็นพระตำหนักหอ 2 หลัง คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) และ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว)

สันนิษฐานว่าเป็นพระตำหนัก 3 หลังหันหน้าเข้าลาน อาจมีอาคารบริวารต่อไปด้านหลัง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงพื้นที่ดังกล่าวเป็นตำหนักปูน จึงมีการกัลปนาอาคารในหมู่พระตำหนักแดงออกจากพระบรมมหาราชวังไปยังที่ต่าง ๆ โดยพบ 3 หลัง ได้แก่ พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม (ภาพที่ 15) พระที่นั่งมุลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ (ภาพที่ 16) และ พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 15 พระตำหนักแดง
วัดเขมาภิรตาราม
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 16 พระที่นั่งมุลมณเฑียร
โรงเรียนกลาโหมอุทิศ
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 17 พระตำหนักแดง
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม

พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม เดิมเป็นพระตำหนักประธานของหมู่พระตำหนักแดง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตย้ายมายังพระราชวังเดิม เพื่อเป็นที่ประทับร่วมกับพระราชโอรส สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) เมื่อสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ กัลปนาพระตำหนักมาเป็นกุฏิพระราชาคณะที่วัดโมลีโลกยาราม สันนิษฐานว่าเนื่องจากในช่วงท้ายพระชนม์ชีพสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดดังกล่าว ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ย้ายอีกครั้งมาเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วัดเขมาภิรตาราม เนื่องจากสมเด็จพระบรมชนนีทรงอุปถัมภ์ และผาติกรรมสร้างกุฏิปูนแก่พระราชาคณะวัดโมลีโลกยารามแทน

การปรับปรุงหลังกัลปนา เมื่อพิจารณาจากฐานานุกรมศักดิ์พระตำหนัก มีขนาดใหญ่ และผังแบบเรือนพักอาศัย จึงเป็นเหตุที่พิจารณาเปลี่ยนแปลงเป็นกุฏิพระสมณศักดิ์สูงทั้ง 2 ครั้ง คือกุฏิพระราชาคณะและกุฏิเจ้าอาวาส เมื่อกัลปนามา มีการปรับปรุงตำหนักเพื่อเป็นกุฏิ เมื่ออยู่ในการดูแลของวัด มีการบูรณะที่น่าสนใจ 2 ช่วง ได้แก่ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และ หลัง พ.ศ. 2546 (ภาพที่ 18)

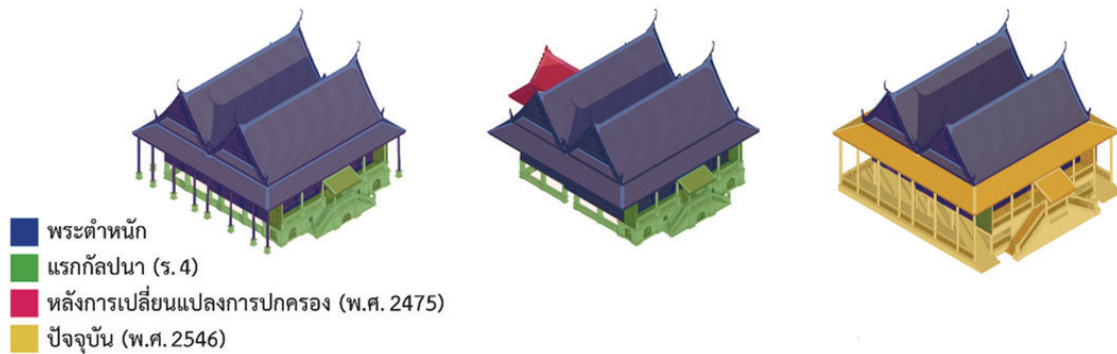
ที่ตั้ง พระตำหนักแดงหลังนี้มีการย้ายที่ตั้งมากกว่า 1 ครั้ง ครั้งที่ 1 จากพระบรมมหาราชวังมาพระราชวังเดิม และกัลปนาย้ายถึง 2 ครั้ง ได้แก่ ครั้งแรกที่ไปวัดโมลีโลกยาราม จากนั้นย้ายอีกครั้งมาวัดเขมาภิรตาราม โดยตั้งทิศใต้ของพุทธาวาส หันทางเข้าไปทิศใต้ มีคลองคันโดยตั้งในส่วนกลางของเขตสังฆาวาสระหว่างศาลาการเปรียญในทิศตะวันตกติดแม่น้ำเจ้าพระยา และหมู่กุฏิในทิศตะวันออกเพื่อให้เจ้าอาวาสควบคุมดูแลพระลูกวัดได้ **โครงสร้าง** เป็นโครงสร้างไม้เครื่องสับขนาด 5 ห้อง เดิมใช้เป็นเสากันสาดเนื่องจากเอกสารขอพระบรมราชานุญาตจัดการปฏิสังขรณ์ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ที่มีการเปลี่ยนเสากันสาด 28 ต้น และระเบียงพาไลก่อใหม่เป็นก่ออิฐถือปูน ต่อมาในช่วงหลัง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการต่อเติมห้องมุขมาทางด้านขนาน (ภาพที่ 21) เปลี่ยนเสากันสาดที่เสื่อมสภาพเป็นค้ำยันไม้ ซึ่งองค์ประกอบที่ต่อเติมทั้งระเบียงพาไล ค้ำยัน และห้องมุขได้รื้อออกทั้งหมดในการบูรณะ พ.ศ. 2546 เปลี่ยนโครงสร้างใต้ถุนเป็นคอนกรีตยกสูงขึ้น 2.50 เมตร ทำเสากันสาดคอนกรีตรับหลังคาทั้งด้านในและด้านนอก เสากันสาดใหม่ให้ชันขึ้นทำให้ภาพรวมของพระตำหนักเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน **เปลือกอาคาร** ผังเป็นฝาปะกน ภายในเป็นฝากระดานเรียบ หลังคามุงกระเบื้องดินเผาหางเหยี่ยวสีส้ม ไม่เคลือบสี

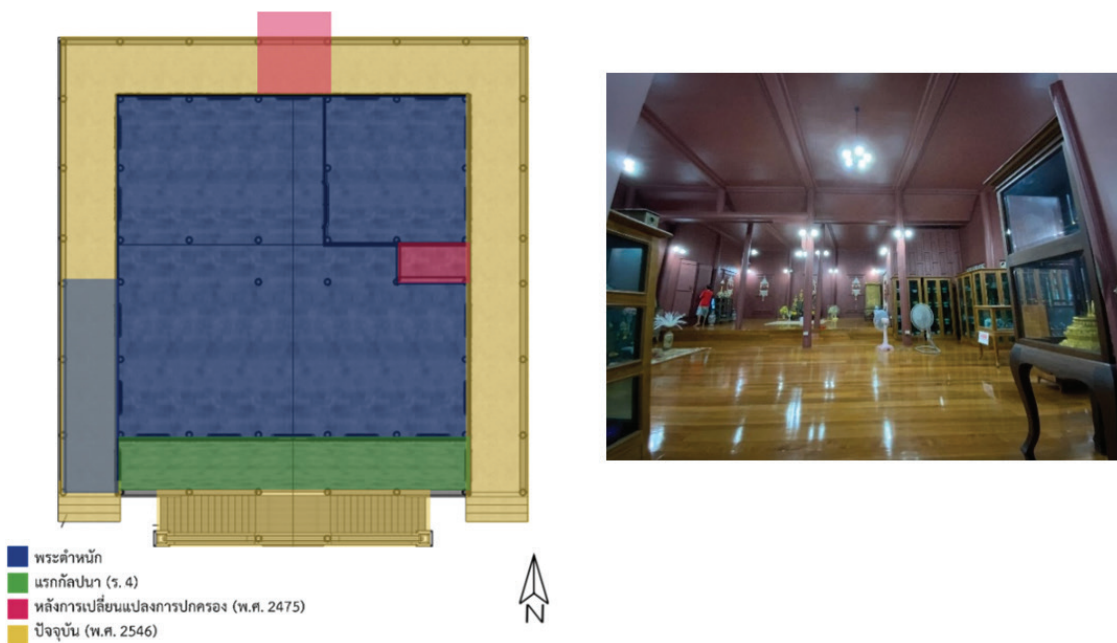
ที่ว่างและการใช้สอยเรือน เป็นอาคารขนาดใหญ่ ผังแบบเรือนพักอาศัยขนาดใหญ่ (ภาพที่ 19) โดยรักษาผังพระตำหนักไว้อย่างดี โดยแบ่งออกเป็นสามส่วนเข้าเฝ้าในระดับล่าง และระดับบน โดยมีการกั้นส่วนประทับเป็นห้องบรรทมด้วย ซึ่งได้เปลี่ยนส่วนเข้าเฝ้าเป็นหอฉันและส่วนบรรทมส่วนจำวัดของเจ้าอาวาส โดยปัจจุบันพระตำหนักใช้เป็นอาคารเก็บหัตถ์คัมภีร์ของวัด **ที่ว่างและการใช้สอย** ใต้ถุนและส่วนต่อเติม รื้อห้องสรงที่เชื่อว่าอยู่ในส่วนระเบียงพาไลออกไปเนื่องจากขัดต่อพระธรรมวินัย ไม่เหมาะสมที่จะมีห้องน้ำส่วนตัวเมื่อเป็นกุฏิ ห้องมุขหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเชื่อว่าเป็นห้องจำวัดใหม่ และรื้อออกในปี พ.ศ. 2546 ส่วนใต้ถุนคอนกรีตใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ของชุมชน (ภาพที่ 22) **งานระบบ** มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าและไฟฟ้าแสงสว่างเมื่อคราวบูรณะ พ.ศ. 2546 **เครื่องเรือน** ไม่พบเครื่องเรือนเดิมที่ติดมากับพระตำหนัก โดยเมื่อปี พ.ศ. 2565 มีการหล่อพระราชานุสาวรีย์พระศรีสุริเยนทราบรมราชินีเพื่อมาประดิษฐานบนพระตำหนักเพื่อระลึกถึงผู้ประทับพระองค์แรก แสดงความคิดที่จะย้อนไปสมัยที่พระตำหนักแดงเป็นที่ประทับ

สัญลักษณ์ ที่หลังคาประดับเครื่องลายอง จั่วลูกฟัก หน้าพรหม องค์ประกอบทาสีแดง ออกเลาประตูหน้าต่างและหย่องหน้าต่างลายพรรณพฤกษานานาชนิดงานอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งล้วนเป็นของแสดงฐานานุกรมและเอกลักษณ์ของพระตำหนักที่เก็บมาถึงปัจจุบันความน่าสนใจคือ **สัญลักษณ์ที่ใต้ถุน** มีการเติมงานพระราชนิยมแบบฝรั่งช่วงจีน (ภาพที่ 20) เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในฐานะของดิของแปลก

แรกกัลปนา (ร.4) หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475) ปัจจุบัน (พ.ศ. 2546)

ภาพที่ 18 ภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงของพระตำหนักแดงในแต่ละช่วงเวลาเมื่อกัลปนาวัดเขมาภิรตาราม แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงน้อยในส่วนหลังคา เปลี่ยนแปลงบางส่วนในส่วนเรือน และเปลี่ยนแปลงส่วนใต้ถุนมากในทุกยุค
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 19 พัฒนาการผังพระตำหนักแดง แสดงส่วนที่ยังอยู่และถูกรื้อออกไปแล้ว ใน 4 ช่วงเวลา โดยยังรักษาผังภายในพระตำหนักอย่างดี ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ของวัดเขมาภิรตาราม และประดิษฐานพระราชนุสาวรีย์พระศรีสุริเยนทราบรมราชินี
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 20 ภาพถ่ายช่วง พ.ศ. 2541 แสดงระเบียงพาไลแบบพระราชนิยม ปัจจุบันรื้อแล้ว
ที่มา: แฉ่งน้อย คักคัศรี, 2541

ภาพที่ 21 มุขต่อเดิมของ พระตำหนักแดงช่วงหลัง เปลี่ยนแปลงการปกครอง
ที่มา: แฉ่งน้อย คักคัศรี, 2541

ภาพที่ 22 พาไลและใต้ถุนคอนกรีต หลังการบูรณะ พ.ศ. 2546 ทำให้ ภาพรวมของพระตำหนักเปลี่ยนไป
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

พระที่นั่งมูลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ

พระที่นั่งมูลมณเฑียรเดิมคือพระตำหนักแดงเจ้าฟ้า มงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) หนึ่งใน พระตำหนักหอในหมู่พระตำหนักแดง ต่อมาในสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ย้าย พระตำหนักแดงหลังนี้มาหมู่พระอภิเนาว์นิเวศที่ประทับ ที่สร้างใหม่ พร้อมสถาปนาพระตำหนักแดงขึ้นเป็น พระที่นั่งมูลมณเฑียร พระที่นั่งตั้งบนกำแพงต่อพระที่นั่ง ภูวดลทัศนียอยู่ระหว่างพุทธรักษากับพระอภิเนาว์นิเวศ

พระตำหนักแดงหลังนี้ได้สถาปนาฐานานุศักดิ์ขึ้นเป็น พระที่นั่งมูลมณเฑียรเชื่อมโยงกับฐานันดรของเจ้าของ พระตำหนักที่สถาปนาขึ้นจากเจ้าฟ้าเป็นพระมหากษัตริย์ โดยมีการเปลี่ยนจากพระตำหนักไม้เป็น พระที่นั่งปูน ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวสวรรคต หมู่พระอภิเนาว์นิเวศสร้างลง จนเมื่อ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวโปรดให้กลาโหมมาที่วัดเขมาภิรตาราม ซึ่งเป็น สถานที่เดียวกันกับพระตำหนักแดงของสมเด็จพระศรี- สิริยันทราบรมราชินีที่กลาโหมมาก่อน ซึ่งพระที่นั่ง มูลมณเฑียรเดิมก็เคยเป็นหนึ่งในพระตำหนักแดงร่วม หมู่กัน รวมถึงความสัมพันธ์ในฐานะพระตำหนักของ พระราชชนนีและพระราชโอรสด้วย

การเปลี่ยนแปลงหลังการกลาโหม เมื่อพิจารณาจาก ฐานานุศักดิ์ของพระที่นั่งประกอบกับ มีพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ และผังเปิดโล่ง จึงเป็นเหตุที่พิจารณาเปลี่ยนเป็น โรงเรียนที่ต้องการพื้นที่คล้ายกัน

ที่ตั้ง พระที่นั่งมูลมณเฑียรเมื่อกลาโหมมาได้มาตั้งอยู่ทาง ทิศเหนือของพุทธาวาสขนาบกับศาลาการเปรียญ ทางเข้า หลักอยู่ด้านขนาบหันลงทิศใต้ และด้านสกัดมีบันไดรอง 2 บันไดหันทิศตะวันออก-ตะวันตก ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 มีการแบ่งเขตเป็นโรงเรียนวัดเขมาภิรตารามและโรงเรียน กลาโหมอุทิศ **โครงสร้าง** หลังคาเป็นโครงสร้างไม้เครื่องสับ ส่วนผนังและใต้ถุนพระที่นั่งเป็นการกลาโหมแบบพิเศษ เพราะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีการพยายามนำอิฐเดิมมา ก่อใหม่เป็นพระที่นั่งแบบเอกเทศจากเดิมที่เป็นพระที่นั่ง บนกำแพง พื้นภายในเป็นพื้นไม้มีเสาก่ออิฐถือปูนรับ รางน้ำหลังคาแฝด เสาแกนสาดเปลี่ยนจากก่ออิฐถือปูน (ภาพที่ 25) เป็นเสาไม้ **เปลือกอาคาร** หลังคามุงกระเบื้อง ดินเผาทางเหยี่ยวไม้เคลือบสี ผนังปูนฉาบเรียบ **งานระบบ** เชื่อว่ามีการติดตั้งระบบไฟฟ้าและไฟฟ้าแสงสว่างในคราว บูรณะ พ.ศ. 2550

ที่ว่างและการใช้สอย เป็นอาคารขนาดใหญ่พิเศษ 5 ห้อง ผังโล่งกว้าง (ภาพที่ 26) ซึ่งเมื่อกลาโหมมาต้องเป็น อาคารที่มีคุณสมบัติเดียวกันคือศาลาการเปรียญซึ่งเป็น ที่ทำบุญและมีการเรียนการสอน แม้วัดเขมาภิรตารามมีศาลา

การเปรียญอยู่แล้วแต่ก็มีขนาดเล็ก ประกอบกับการจัดการ การศึกษาในสมัยดังกล่าว จึงเลือกเปลี่ยนเป็นโรงเรียน ที่แยกออกมาจากกันเลย โรงเรียนในยุคดังกล่าวยังจัด พื้นที่การเรียนการสอนแบบง่าย ๆ กล่าวคือนั่งเรียนแบบ อเนกประสงค์กับพื้นอาคาร และต้องจุคนได้มากเหมาะสม กับพระที่นั่งมูลมณเฑียร ต่อมาเมื่อมีการสร้างอาคารเรียน เพิ่มเติมในโรงเรียน พระที่นั่งถูกใช้เป็นอาคารหอสมุด ต่อมา หลังบูรณะ พ.ศ. 2550 ได้ใช้พระที่นั่งเป็นอาคารดนตรีไทย และที่เก็บพระพุทธรูปและพระบรมรูปที่ใช้ในงาน โรงเรียน **งานระบบ** มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าและไฟฟ้า แสงสว่างหลังการบูรณะ พ.ศ. 2550 **เครื่องเรือน** ไม่พบ เครื่องเรือนที่ติดมากับพระที่นั่ง

สัญลักษณ์ มีการประดับเครื่องถ้วยปิดทองทั้ง 2 จั่ว 2 ซ้อน หน้าบันลายพรรณพฤกษาปิดทองประดับกระจก มีหน้ากระดานฐานพระ ประติมากรรมต่างลายรดน้ำเป็นรูป ต้นทุเรียน (ภาพที่ 23) ผลไม้ขึ้นชื่อของนนทบุรีเมืองที่ ย้ายมา หอหน้าต่างต่างปิดทองแต่เป็นลายพรรณพฤกษา ตามอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แบบเดียว กับพระตำหนักแดงอีก 2 หลัง (ภาพที่ 24) มี หอ 19 หอ ใกล้เคียงกับพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร จึงเชื่อว่าอาจเคยมี รูปแบบพระตำหนักหอแบบเดียวกัน

ภาพที่ 23 ลายรดน้ำ แสดงความเป็น พระที่นั่ง
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 24 หอหน้าต่างแบบ เดียวกันกับพระตำหนักแดงทุกหลัง
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 25 จิตรกรรมพระที่นั่ง ทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรฯ วาดพระที่นั่งมูลมณเฑียรมี เสาเป็นปูน
ที่มา: ณัฐพล ศรีใจ, 2565

ภาพที่ 26 ภายในพระที่นั่ง เป็นผังโถงโล่ง เหมาะกับ การเป็นโรงเรียน
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระตำหนักแดงหลังดังกล่าวย้ายตามเจ้าของพระตำหนัก คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงย้าย ที่ประทับจากพระราชวังเดิมมาพระบรมราชวัง (วังหน้า) ก็ทรงย้ายพระตำหนักแดงมาปลูกด้วยในฐานะบ้านหลัง แรกของพระองค์ด้วย พระตำหนักหลังนี้ไม่ได้กลัปนาไป ที่ใด เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนหน้าต่างใช้สอยเมื่อมี

การเปลี่ยนพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นพิพิธภัณฑ-สถานสำหรับพระนคร พระตำหนักแดงก็ถูกเปลี่ยนเป็น อาคารจัดแสดงด้วย เป็นเหตุที่พระตำหนักแดงนี้ถูกรักษา ความแท้ในการเป็นพระตำหนักมากกว่าหลังอื่น

การเปลี่ยนแปลงหลังเปลี่ยนสถานะจากพระราชวัง บวรสถานมงคล มาเป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร) เมื่อ พ.ศ. 2469 พระที่นั่งหลายหลังถูกบูรณะให้เป็นอาคารจัดแสดง

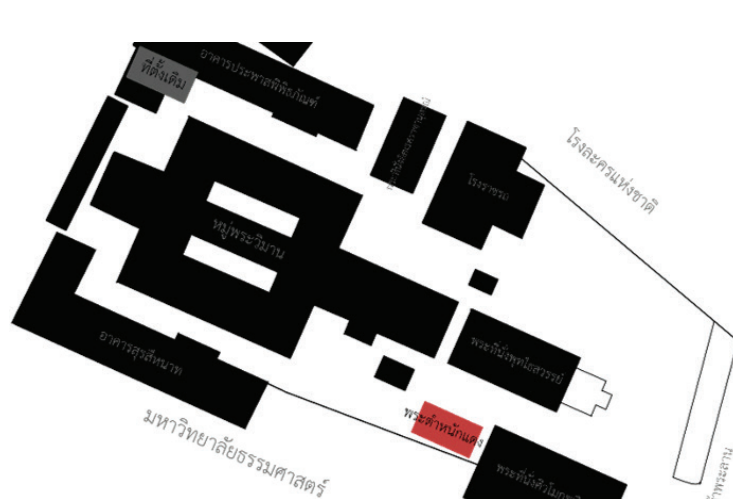
รวมถึงพระตำหนักแดง โดยใน พ.ศ. 2470 มีการบูรณะพระตำหนักแดงที่ทรุดโทรมให้ดีขึ้น

ที่ตั้ง โดยมีการย้าย 2 ครั้งจากพระบรมมหาราชวังมาพระราชวังเดิมและพระราชวังบวรสถานมงคลตามลำดับ และย้ายในที่ตั้งอีก 2 ครั้ง ที่ตั้งแรกอยู่ในทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่พระวิมาน ปัจจุบันคือพื้นที่อาคารประพาสพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หันทางเข้าลงทิศใต้ ต่อมาใน พ.ศ. 2506 มีการย้ายอีกครั้งมาที่ปัจจุบันคือทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่พระวิมาน หันทางเข้าไปทิศเหนือ (ภาพที่ 27) **โครงสร้าง** เดิมทั้งหมด โดยเป็นอาคารไม้เครื่องสับขนาด 7 ห้อง ใช้เป็นเสากันสาดรับชายคา ยกพื้นประมาณ 80 เซนติเมตร ใต้ถุนทำเป็นตอม่อคอนกรีต **เปลือกอาคาร** เป็นฝาปะกน มุงกระเบื้องดินเผาสีส้มไม่เคลือบสี

ที่วางและการใช้สอย ยังคงผังแบบเดิม (ภาพที่ 28) คือ ผังแบบเรือนพักอาศัยขนาดใหญ่ กล่าวคือ มีเรือนและระเบียงพาไล เรือนแบ่งออกเป็นสามส่วนเข้าเฝ้าขนาด

4 ห้อง และส่วนบรรทมขนาด 3 ห้อง มีห้องบริเวณกันสาดด้านสกัดอีก 1 ห้อง ระเบียงพาไลมาทางด้านขนาน ลดระดับลง 2 ระดับ ระดับบนมีการต่อเติมห้องสงรมมาอีกห้อง จากระเบียงพาไลไปพื้นดินมีบันไดก่ออิฐถือปูนประดับตุ๊กตาศิลารูปสิงห์ โดยส่วนพระตำหนักใช้เป็นอาคารจัดแสดงเกี่ยวกับชีวิตในพระราชสำนักให้สอดคล้องกับพระตำหนัก (ภาพที่ 29) จัดแสดง**เครื่องเรือน** ที่สัมพันธ์กัน **งานระบบ**มีการติดตั้งระบบไฟฟ้า ไฟฟ้าแสงสว่าง และระบบปรับอากาศเพื่อความสะดวกสบายในการจัดแสดง

สัญลักษณ์ หลังคามีการประดับเครื่องลายอง จั่วลูกฟัก หน้าพรหม โครงสร้างและองค์ประกอบทาสีแดง ออกเลาประตูหน้าต่างและหย่องหน้าต่างลายพรรณพฤกษาบนขาสิงห์ตามอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โครงสร้างและองค์ประกอบทาสีแดง โดยในการบูรณะ พ.ศ. 2554 มีการทำผิวเป็นสีแดงสดกว่าพระตำหนักอื่น ขึ้นขอบด้วยสีเขียวเข้ม

ภาพที่ 27 ที่ตั้งเดิมอยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระวิมาน หันหน้าลงทิศใต้ (สีเทา) เทียบกับที่ปัจจุบันที่มาจากตะวันออกเฉียงใต้ของพระวิมาน หันหน้าขึ้นทิศเหนือ (สีแดง)
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 28 ผังพระตำหนักแดงยังคงความแท้มาก
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

ภาพที่ 29 การจัดแสดงเดิมตั้งพระแท่นพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี
ที่มา: wikipedia.com

แนวความคิดการกัลปนาเรือนเมื่อพิจารณาจากการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณากรณีศึกษาพระตำหนักและตำหนักทั้ง 5 หลังจากหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม การวิเคราะห์ศึกษาสามารถอธิบายได้ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) เรื่องกัลปนาเรือนกับคุณค่าและความแท้ 2) การกัลปนาหลักการปรับปรุงอาคาร

การกัลปนาพระตำหนักเมื่อพิจารณาเรื่องคุณค่าและความแท้

จากกรณีศึกษาและการศึกษาเบื้องต้นการกัลปนาพระตำหนักผู้วิจัยมองประเด็นเรื่องคุณค่าและความแท้ 2 ประเด็น ดังนี้

ความแท้ด้านรูปทรง กรรมวิธีและการจัดการ ความพิเศษของเรือนไทยเครื่องสับคือเป็น อาคารโครงสร้างที่สามารถถอดประกอบได้ หรือที่เรียกว่า “อาคารสำเร็จรูป” กล่าวคือมีการทำชิ้นส่วนโครงสร้างไม้และองค์ประกอบเป็นชิ้นส่วนก่อนนำไปประกอบ จึงทำให้สามารถถอดประกอบอีกได้ในรูปทรงเดิม แต่ในทางกลับกัน ความพิเศษของโครงสร้างนี้ทำให้สามารถถอดประกอบต่อเติมหรือรื้อองค์ประกอบอาคารให้เข้ากับพื้นที่และหน้าที่ใช้สอยใหม่ของพระตำหนักที่ย้ายไป

คุณค่าทางจิตวิญญาณและความแท้เชิงนามธรรม การกัลปนาเรือนเกิดขึ้นจากความเชื่อทางศาสนา ที่ทำเรือนที่หมดหน้าที่ใช้สอยเปลี่ยนหน้าที่เป็นอาคารทางศาสนา โดยอ้างการอุทิศส่วนกุศลแก่เจ้าของเรือน การสร้างเรือนมีความเชื่อมโยงของขนาดองค์ประกอบกับเจ้าของเรือนมีการผูกดวงเรือนให้สัมพันธ์กันกับเจ้าของเรือนในเรือนชาวนบ้าน หรือในกรณีเรือนหลวงก็จะอ้างอิงกับเจ้าของผู้ประทับพระองค์แรกหรือพระองค์สุดท้าย ทั้งนี้ การเลื้อกวัดที่กัลปนาไปจะมีการพิจารณาเชื่อมโยงกับเจ้าของเรือนหรือผู้ประทับที่เคยอุปถัมภ์วัดนั้น ๆ ด้วย

ฐานานุศักดิ์ของพระตำหนักแม้กัลปนาไปเป็นอาคารทางศาสนา แต่จากเอกสารการบูรณะหลังการกัลปนามาก็ยังคงเรียกชื่ออาคารตามฐานานุศักดิ์เดิม ตัวอย่างเช่น พระที่นั่งมูลมณเฑียร พระตำหนักแดง (วัดเขมาภิรตาราม) พระตำหนักแดง (ความเข้าใจผิดของตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม จากการบูรณะสีในช่วงก่อน) ทั้งนี้ ในปัจจุบันพระตำหนักทั้ง 5 หลังก็ยังคงเรียกทั้งอย่างเป็นทางการและอย่างไม่เป็นทางการตามฐานานุศักดิ์เดิม แม้ในปัจจุบันมีการสื่อถึงผู้ที่เคยประทับในพระตำหนักนั้น ๆ ได้แก่ การหล่อพระราชานุสาวรีย์ พระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ประดิษฐานบนพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม และการติดพระบรมสาทิสลักษณ์ พระอมรินทราบรมราชินี บนพระตำหนักดึก

ทั้งนี้ **ฐานานุศักดิ์**ของเรือนจะมีความเชื่อมโยงกับฐานันดรของเจ้าของเรือน อย่างพระที่นั่งมูลมณเฑียรที่มีการสถาปนาฐานานุศักดิ์จากพระตำหนักแดงขึ้นเป็นพระที่นั่งตามฐานันดรของเจ้าของเรือนจากเจ้าฟ้าเป็นกษัตริย์

การปรับปรุงตาม**พระราชนิยม**ในแต่ละรัชสมัยที่มีความนิยมที่แตกต่างกัน สร้างค่านิยมในการอนุรักษ์ของประเทศไทยเชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนาและพระมหากษัตริย์เป็นหลัก แนวความคิดดังกล่าว เชื่อมโยงกับกรณีการอนุรักษ์ในไทยที่มักต่อเติมของที่คิดว่าติดตามยุคสมัย กล่าวคือการบูรณปฏิสังขรณ์ในไทยมักทำให้อาคารเสมือนใหม่จากแรงศรัทธาของผู้บริจาคที่ต้องการให้ศาสนสถานดูใหม่อยู่เสมอ หรือแม้แต่การปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุให้คงตามขึ้นตามแต่ละสมัยนิยม ถ้าเป็นความตั้งใจก็ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ที่คนไทยโบราณยอมรับได้ ช่วงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีต่อเติมหลังกัลปนาด้วยศิลปกรรมแบบตะวันตก ทำโดยช่างจีนซึ่งถือเป็นของแปลกและดีตามยุคสมัย ขณะที่ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอิทธิพลของช่างฝรั่งเมื่อกัลปนามาจะคงรูปแบบเดิมแต่ต่อเติมองค์ประกอบที่ไม่กระทบภาพรวมรูปทรง

จากกรณีศึกษา พบว่า**ความเชื่อศาสนามีผลมาก**ต่อการต่อเติม เช่น การรื้อห้องสรง พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม เป็นเพราะตามพระธรรมวินัย ห้องน้ำส่วนตัวไม่เหมาะสมกับกฎพระสงฆ์

จากการทบทวนแนวความคิดดังกล่าวพบว่าการกัลปนาเรือนควรเป็นหนึ่งในการอนุรักษ์แบบไทยเนื่องจากมีความเชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนา การทำบุญอุทิศส่วนกุศล รวมถึงการย้ายที่ตั้งแม้จะไม่เกิดอุบัติเหตุตามหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมสากล แต่เป็นที่ยอมรับได้ในไทยเนื่องจากเป็นผลพวงจากการทำบุญ หากพิจารณาเปรียบเทียบการทำบุญเป็นความหวังดีในการรักษามรดกสถาปัตยกรรม การย้ายที่ตั้งและการปรับปรุงการใช้งานจะสามารถรักษามรดกให้ใช้งานได้ตลอดอายุเช่นกัน

การกัลปนาพระตำหนักเมื่อพิจารณาตามหลักการปรับปรุงอาคาร

การศึกษานี้พยายามทำความเข้าใจการกัลปนาแตกต่างหลักการอนุรักษ์ในการปรับปรุงอาคารแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 การกัลปนาต้องมีเหตุให้การย้ายที่ตั้งเดิมก่อน จึงต้องมีการถอดประกอบ (รื้อ) จากที่ตั้งเดิม

ขั้นที่ 2 พิจารณาน้ำที่ใหม่จากขนาดและฐานานุศักดิ์เรือนที่สัมพันธ์กัน ข้อเสนอผู้วิจัยจากกรณีศึกษา ได้แก่

พระที่นั่ง พระตำหนัก มีอาคารขนาดใหญ่ ผังโล่งกว้าง มีการปรับเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยเป็นศาลาการเปรียญ หรือโรงเรียน

พระตำหนัก ตำหนัก ที่มีขนาดใหญ่ แต่การกัลปนาเรือนมักใช้เป็นกุฏิเจ้าอาวาส หรือกุฏิพระราชาคณะ

ขั้นที่ 3 เมื่อพิจารณาการปรับการใช้สอย จะมีการต่อเติมและปรับปรุง โดยเมื่อวิเคราะห์มีการต่อเติมได้ 4 ระดับ โดยพิจารณาจากกรณีศึกษา ได้แก่

ระดับที่ 1 การคงสภาพเดิม มักพบในช่วงแรกกัลปนาที่ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นน้อย ได้แก่ พระตำหนักตึก ตำหนักเขียว ที่มีความเปลี่ยนแปลงน้อยรักษารูปแบบไว้เมื่อแรกกัลปนา และ พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ที่ยังรักษารูปแบบได้จากการที่ยังใช้งานเป็นพระตำหนักตลอดอายุจนถึงปัจจุบันด้วย

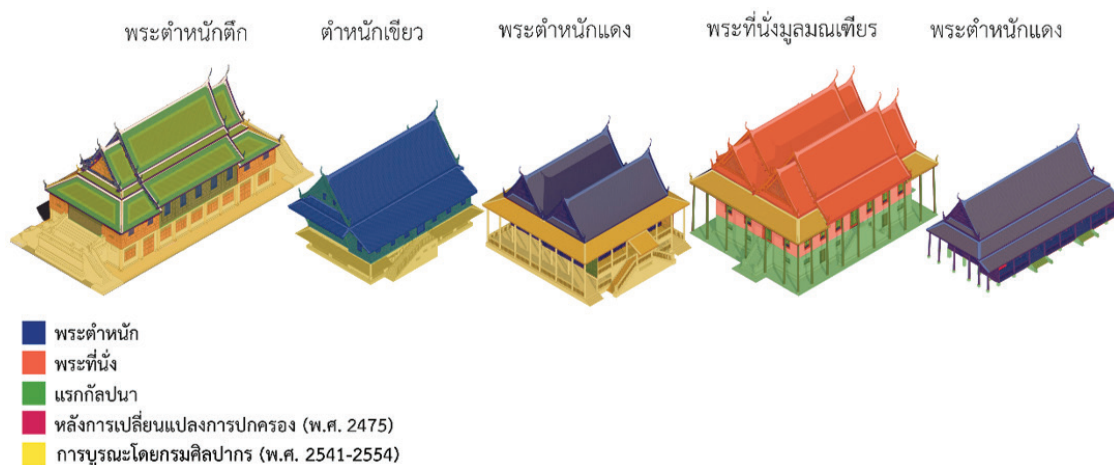
ระดับที่ 2 การต่อเติมไม่รบกวนโครงสร้าง เป็นความเปลี่ยนแปลงที่ไม่รบกวนรูปแบบและโครงสร้าง แต่กระทบหน้าที่ใช้สอย เช่น ธรรมาสน์ อาสนะพระตำหนักตึก

ระดับที่ 3 การต่อเติมไปกับโครงสร้าง เกิดขึ้นในช่วงแรกกัลปนา ได้แก่ พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตารามที่มีการต่อเติมได้ถนัดตามพระราชนิยม ทำให้ภาพรวมพระตำหนักเปลี่ยนไป และนิยมการต่อเติมคอนกรีตช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้แก่ พระตำหนักตึก ตำหนักเขียว รวมถึงในช่วงถัดมาการบูรณะ พ.ศ. 2554 ของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตารามอีกครั้งที่ยกพระตำหนักบนใต้ถุนคอนกรีตเพื่อการใช้งาน

ระดับที่ 4 เปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และรูปแบบ ได้แก่ การเปลี่ยนจากพระตำหนักเป็นพระที่นั่งมุลมณเฑียรที่เปลี่ยนรูปแบบทั้งหมด เก็บเพียงสัญลักษณ์บางอย่าง

ขั้นที่ 4 จากขั้นตอนที่ผ่านมาแล้วจึงประกอบในที่ใหม่ (reconstruction)

ขั้นที่ 5 ขั้นตอนการดูแลโดยเรือนจะอยู่ในการดูแลของวัด หากมีการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยอีก ให้กลับไปขั้นที่ 3

ภาพที่ 30 พระตำหนักในปัจจุบันแสดงความเปลี่ยนแปลง โดยองค์ประกอบที่ยังเป็นพระตำหนัก/พระที่นั่งและแรกกัลปนา ถูกเก็บไว้มากที่สุด ในขณะที่ช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองถูกเก็บไว้น้อยที่สุด ความแท้ส่วนหลังคาและเรือนมาก ต่อเติมกับส่วนใต้ถุนมากที่สุด
ที่มา: ผู้เขียน, 2565

พัฒนาการการดูแลอาคารตามยุคสมัยจากการกัลปนาพระตำหนัก

จากการศึกษาพบการบูรณะหลังพระตำหนักได้รับกัลปนามาใหม่ ได้จำแนกในแต่ละระยะเวลามีวิธีการดูแลที่ต่างกัน จึงสามารถแบ่งได้ 3 สมัย (ภาพที่ 30) ดังนี้

สมัยที่ 1 การดูแลตามพระบรมราชานุญาต (พ.ศ. 2325-2474) เป็นช่วงเวลาการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์การดูแลในช่วงเวลานี้มักมีงานต่อเติมตามพระราชนิยมสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ถวายของดีของงามแก่พระศาสนาตามคัมภีร์มหาวรรค (Pinraj Khanjanusthiti, 2004) เช่นที่ระเบียงพาไลพระตำหนักแดง วัดเชมาภิรตาราม และยังมีการคงรูปแบบรูปทรงและการตกแต่งเดิม จากเอกสารการบูรณะในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น จากเอกสารการบูรณะตำหนักเขียว ร.ศ. 123 ซึ่งเป็นสมัยที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ แสดงการพยายามบูรณะตามรูปแบบเดิม มีการตรวจทานงานบูรณะเพื่อรักษาเอกลักษณ์และฐานานุศักดิ์เดิม

สมัยที่ 2 การดูแลสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-ช่วงฟื้นฟูหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475-2527) แม้จะมีการตั้งกรมศิลปากรมาดูแลโบราณสถานแต่จากการโอนอำนาจการตัดสินใจบูรณะจากส่วนกลางเป็นวัดโดยตรง (วรสิทธิ์ ตันตินิพันธุ์กุล, 2550) ทำให้การดูแลเสนาสนะในวัดมีความทับซ้อนกัน และจากเศรษฐกิจถดถอยจากสงครามโลกครั้งที่ 2 และงบประมาณการบูรณะทั้งหมดโดยวัด จึงทำให้บูรณะได้เพียงโครงสร้างค้ำเสริมเพื่อความแข็งแรงของอาคาร เช่น การเปลี่ยนเสาไม้เป็นค้ำยันของพระตำหนักแดง วัดเชมาภิรตาราม เปลี่ยนกันสาดดินเผาเป็นสังกะสี พระที่นั่งมูลมณเฑียร การต่อเติมเพื่อการใช้งาน เช่น ยกใต้ถุน พระตำหนักดึก วัดรัชฎาธิฐาน และการต่อห้องมุข พระตำหนักแดง วัดเชมาภิรตาราม รวมถึงการฟื้นฟูหลังสงครามของวัดอมรินทราราม ที่รวมถึงตำหนักเขียวด้วย ส่วนงานประดับตกแต่งจะไม่ได้รับการดูแล ปลอยไว้ตามสภาพทุกหลัง

สมัยที่ 3 การขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและดูแลโดยกรมศิลปากร (พ.ศ. 2541-2554) เมื่อมีการจัดระเบียบขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และหน่วยงาน

ราชการที่เกี่ยวข้องมาดูแลเป็นกรมศิลปากร พระตำหนักและตำหนักได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน โดยบูรณะส่วนพระตำหนักไม่ให้ติดสมัยแรกก็ปลานาหรือสมัยเป็นพระตำหนัก รื้อองค์ประกอบที่ต่อเติมในยุคก่อนหน้าพร้อมต่อเติมส่วนที่จะใช้งานใหม่ โดยสงวนส่วนพระตำหนักไว้เป็นเพียงอนุสรณ์

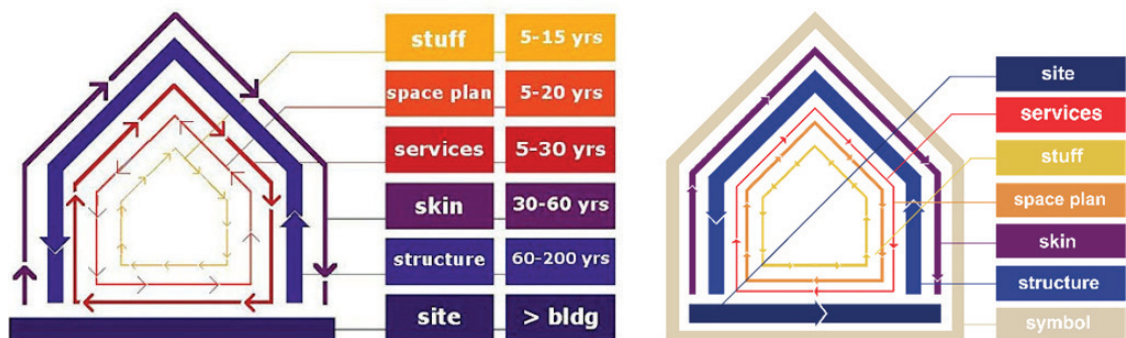
สรุปได้ว่าการกัลปนาเรือน คือ “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบเฉพาะตัวของไทย” ที่คำนึงถึงคุณค่าทางจิตวิญญาณมากกว่าวัสดุ จากปัจจัยที่เริ่มจากความเชื่อ ทำให้การเปลี่ยนแปลงที่ตั้ง วัสดุ และหน้าที่ใช้สอยด้วยเจตนาดีเพื่อให้อาคารใช้งานได้ตลอดอายุเวลาของอาคาร ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ให้อาคารยังคงอยู่ด้วย

การกัลปนาพระตำหนักเมื่อพิจารณาองค์ประกอบจากลำดับชั้นความเปลี่ยนแปลง

เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงการกัลปนาเรือนจากลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลงของ Brand (1995) (ภาพที่ 31) มีแตกต่างกัน ความสำคัญจากมากไปน้อย (ภาพที่ 32) เปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดคือ **สัญลักษณ์** แม้เป็นสิ่งที่พิจารณาเพิ่มเติม แต่ก็ เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย ถ้าเปลี่ยนแปลงมีแต่กรณีเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นตามฐานันดรเจ้าของเรือนหรือการเพิ่มสัญลักษณ์ทางศาสนาเข้าไป

โดยเครื่องแสดงฐานานุศักดิ์และแสดงเอกลักษณ์ของอาคาร ได้แก่ เครื่องลายยอง หน้าบัน หองหน้าต่าง สีองค์ประกอบต่อมาคือ **โครงสร้างการเปลี่ยนแปลงน้อย** คล้ายกับหลักการต้นทางในส่วนหลังคาและเรือน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจะต้องทำตามรูปแบบเดิม ถ้าจะมีการต่อเติมมักไม่กระทบกับโครงสร้างเดิมจนเสียรูปแบบและเปลี่ยนแปลงมากที่ต่างจากหลักการในส่วนใต้ถุน เนื่องจากสามารถเพิ่มพื้นที่ทางตั้งได้ง่ายกว่าการต่อเติมทางราบ ส่วนของ**เปลือกอาคาร**มีการเปลี่ยนน้อยมักใช้วัสดุเดิมในส่วนวัสดุไม้ ส่วนวัสดุอื่นถ้ามีการเปลี่ยนจะหาวัสดุใกล้เคียงที่สามารถทดแทนได้ หรือวัสดุใหม่ที่มีคุณค่าเทียบเท่ากัน

พื้นที่ใช้สอยส่วนผ้งยังรักษาไว้ตามเดิม ความเปลี่ยนแปลงยึดจากผ้งเดิมเป็นหลัก โดยเปลี่ยนจากอาคารพักอาศัยเป็นอาคารสาธารณะ มีการเปลี่ยนตามหน้าที่ใช้สอยกิจกรรมใหม่ ที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปอีกเมื่อมีความต้องการในยุคสมัยที่เปลี่ยนไปแต่ยังรักษาสวนผ้งพระตำหนักไว้อย่างดี หากจำเป็นต้องใช้งานนิยมใช้ส่วนใต้ถุน **เครื่องเรือน**เป็นของที่เปลี่ยนไปพร้อมกับพื้นที่ใช้สอยใหม่ที่เปลี่ยนไปด้วย ส่วนมากเป็นเครื่องเรือนแบบติดที่ซึ่งต่อเติมหลังกัลปนา เคลื่อนย้ายยาก เช่น อาสนะ ธรรมาสน์ **งานระบบ**เป็นส่วนที่เพิ่มเติมเพื่อความสะดวกสบาย เช่น ไฟฟ้า ไฟฟ้าแสงสว่าง หรือปรับอากาศ เพื่อการใช้งานตามหน้าที่ใหม่และสมัยนิยม

ภาพที่ 31-32 แผนภูมิแสดงลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลงของ Steward Brand ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากมากไปน้อย (บนลงล่าง) เมื่อเทียบกับแผนภูมิการกัลปนาที่จะมีการสลับบางลำดับแตกต่างกันจากองค์ประกอบเดียวกัน
ที่มา: Brand, 1995; ผู้เขียน, 2565

สุดท้ายส่วนที่เปลี่ยนแปลงมากคือ **ที่ตั้ง**เมื่อเทียบกับหลักการตั้งต้นที่ตั้งเป็นสิ่งที่ไม่ได้หรือเปลี่ยนน้อย เมื่อมีการกัลปนาต้องมีการเปลี่ยนที่ตั้งเป็นหลักการตั้งต้น และสามารถเปลี่ยนได้หลายครั้งตามความต้องการในการใช้

พื้นที่ การเปลี่ยนที่ตั้งในการกัลปนาจากความพิเศษของโครงสร้างที่ถอดประกอบได้และที่มาทางความเชื่อนั้นสามารถทำให้ยึดชีวิตของอาคารและใช้งานต่อมาจนถึงปัจจุบัน เปรียบเทียบเป็นตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบลำดับขั้นความเปลี่ยนแปลงกับการกัลปนาเรือน เรียงลำดับตามการเปลี่ยนแปลงกัลปนาจากน้อยไปมาก

องค์ประกอบ	ลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลง	การกัลปนาเรือน
สัญลักษณ์	ไม่มีในหลักการ	เป็นส่วนที่พิจารณาเพิ่มเติมหากแต่มีความสำคัญมากในการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมไทย เพราะสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สื่อถึงฐานานุศักดิ์ และเอกลักษณ์ของอาคาร จะถูกรักษาไว้อย่างดี มีการเปลี่ยนแปลงน้อย หากมีการต่อเติมจะเป็นของที่มีค่าเท่ากันอย่างสัญลักษณ์ทางศาสนา
โครงสร้าง	จะมีการเปลี่ยนแปลงน้อย เนื่องจากเป็นงานที่กระทบส่วนอื่นด้วยเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง	มีการเปลี่ยนแปลงน้อยส่วนโครงสร้างไม้ หากมีการเปลี่ยนชิ้นส่วนใหม่จะมีการหาชิ้นใหม่แบบเดียวกันมาทดแทน และจากการเป็นโครงสร้างสำเร็จรูปทำให้รักษารูปทรงส่วนหลังคาและเรือนไว้ได้อย่างดี โดยมากนิยมการต่อเติมโครงสร้างในส่วนใต้ถุนมากกว่า
เปลือกอาคาร	มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ถ้าเสื่อมสภาพจะมีการหาวัสดุทดแทนแบบเดียวกัน	มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ถ้าเสื่อมสภาพจะมีการหาวัสดุทดแทนที่มีคุณค่าที่เท่ากันหรือมากกว่าวัสดุเดิม
พื้นที่ใช้สอย	มีการเปลี่ยนแปลงตามหน้าที่ใช้สอยใหม่และผู้ที่เข้ามาใช้งานที่เปลี่ยนไป	รักษาผังไว้รูปแบบเดิมโดยหาหน้าที่ใช้สอยที่เหมาะสมมาทดแทนพื้นที่นั้น กรณีมีการใช้งานใหม่จะใช้เวลาในส่วนใต้ถุนมากกว่า
เครื่องเรือน	มีการเปลี่ยนให้สอดคล้องกับหน้าที่ใช้สอยใหม่ รวมถึงผู้ใช้งานที่เปลี่ยนไป	เนื่องจากเมื่อมีการกัลปนามักไม่พบเครื่องเรือนที่ติดมากับเรือน โดยเครื่องเรือนที่เคยใช้เหล่านั้นอาจมีวิธีการจัดการในส่วนอื่น ทั้งนี้ กลับพบการติดตั้งเครื่องเรือนที่ใช้เพื่อหน้าที่ใช้สอยใหม่ที่อาจเป็นการต่อเติมกึ่งถาวร

งานระบบ	มีการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของอาคารที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยและหน้าที่ใหม่	ตามหลักฐานนิยมติดตั้งช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จากความต้องการของอาคารที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยและหน้าที่ใหม่ ทั้งนี้ นิยมติดตั้งมากในส่วนใต้ถุน
ที่ตั้ง	ไม่มีการเปลี่ยนหรือมีการเปลี่ยนแปลงน้อย เป็นเพราะอาคารส่วนมากในฝั่งตะวันตกมักเป็นการสร้างติดที่ตั้ง เป็นเรื่องยากที่จะเคลื่อนย้าย	มีการเปลี่ยนแปลงเสมอ และอาจมีการเปลี่ยนมากกว่าหนึ่งครั้ง จากปัจจัยทางความเชื่อ ความต้องการในการใช้งาน รวมถึงความพิเศษของระบบโครงสร้างสำเร็จรูปของไทยที่สามารถถอดประกอบได้

ที่มา: Brand, 1995; ผู้เขียน, 2565

ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์ขั้นการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกันไป ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของการกลุ่ปนามีเฉพาะตัว อยู่มาจากการมองปัจจัยเชิงนามธรรมมากกว่ารูปธรรม การแฝงประโยชน์ซึ่งการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบไทย ที่มีการปรับตัวตามยุคสมัยที่เชื่อมโยงกับบริบทและความเชื่อไทย ผ่านระบบฐานานุศักดิ์และศาสนาอย่างแนบแน่น

สุดท้ายนี้เมื่อพิจารณาการกลุ่ปนาเรือนให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเทคโนโลยีในปัจจุบัน อาจเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำไปปรับใช้ในการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมของไทยในอนาคตได้ เมื่อคุณค่าเชิงนามธรรม การสามารถย้ายที่ตั้งหรือแม้แต่การปรับปรุงอาคาร อาจเป็นแนวทางที่เหมาะสมในไทยอย่างน่าสนใจ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักการวิจัยแห่งชาติ

BIBLIOGRAPHY

- Rūambunyai “būrana” Sālāčhamlakmai Nunggrōihāsip Pī Mōradok “nungdīao” Naisiam. Prachāchāthturakit, 17 October 2012.
- Brand, Stewart. (1995). *How buildings learn*. London: Penguin Putnam.
- Damrong Rajanubhab. (2010). *Tamnan wang kao* (7th ed.). Bangkok: Saengdao Book.
- Douglas, James. (2006). *Building adaptation*. Oxfordshire: Routledge.
- Fine Arts Department. [n.d.]. *Wat Ratdāthitthān*. Retrieved December 20, 2021, from <https://gis.finearts.go.th/fineart/>
- ICOMOS Thailand. [n.d.]. *Thailand charter*. Retrieved May 27, 2021, from https://www.icomosthai.org/THcharter/63546_Charter_updated.pdf
- Nangnoi Saksri. (1998). *Rūan lūang*. Bangkok: Muang Boran.

Pinraj Khanjanusthiti. (2004, January). Philosophical approach to conversation of Buddhist monastery in Thailand, Bangkok. *Manusya*, 96-109.

Pinraj Khanjanusthiti. (2009). *Kān'anurak mōradok sathāpattayakam læ chumchon*. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.

Pitchaya Soomjinda. (2012). *Rāt pradittha phiphit thōra rotsanā*. Bangkok: Wat Ratchapradit Sathit Mahasimaram.

Sathiankoset. (1971). *Plūk rūan - tængngān praphēnī kīeokap chīwit* (2nd ed.). Bangkok: samnakphim samākhom sangkhommasāt.

Sirisarn Mueanphothong. (2009). *Monastic endowments in the Sukhothai, Ayutthaya and Thonburi-Rattanakosin inscriptions*. (Master's Thesis, Silpakorn University).

Somkid Jirathutsanakul. (2001). *Wat: phut sātsana sathāpattayakam Thai*. Bangkok: Thammasat University Printing House.

UNESCO. [n.d.]. *The Nara document on authenticity*. Retrieved January 20, 2021, from <https://whc.unesco.org/document>

Wikipedia. [n.d.]. Phra Tamnak Dæng. Retrieved December 20, 2021, from <https://th.wikipedia.org/wiki/พระตำหนักแดง>

Worrasit Tantinapatkul. (2007, September). Amnāt rat nūa thīwat: Sing thī hāi pai chāk sangkhom Thai. *NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture*, 5, 86-95.